

Dupcsik Csaba:

Jelentés két jelentésről

A Kísérleti tankönyvek Történelem 9. és 10. kipróbálásának összefoglalóiról

Mint egy jó szappanoperában, idézzük fel az utolsó rész tartalmát. 2015 őszén az ármánykodó tankönyvkritikusok, tehát a Történelemtanárok Egylete (TTE) Tankönyvelemző Műhelyének szerzői, köztük e blog írója is, egy 238.466 leütés terjedelmű (95 oldalas) kritikát (Repárszky 2015) készítenek és tesznek közzé a *Kísérleti tankönyvek* sorozat *Történelem 9.* kötetről (továbbiakban: *Kísérleti 9.*). Az erről rendezett 2015. december 4-i vitán a tankönyvfejlesztők részéről Borhegyi Péter jelenik meg, akinek fő érvei:

- 1.) egy kísérleti tankönyvről van szó, amelynek éppen az a lényege, hogy az első kiadás esetleges hiányosságait „*a tanárok és a diákok visszajelzései alapján*” kijavítják;
- 2.) ez a folyamat meg is kezdődött, hisz az OFI kezében van már a kutatás zárójelentése, amely azt összegzi, hogy mit tapasztaltak a *Kísérleti 9.*-et kipróbáló tanárok.

E kutatási jelentést akkor még nem hozták nyilvánosságra, csak egy, a jelentésből készített *kivonatot* (Borhegyi 2015), amelyet, érdekes gesztussal, éppen a TTE honlapján tetettek közzé. (Persze még ennél is érdekesebb, hogy **valaki összegzi mások értékelését – a saját munkájáról**). Az illetékes „*január-februárra*” ígérte a kutatási jelentések megjelentetését az OFI honlapján is, de erre végül csak 2016 májusában került sor – akkor viszont már nem csak a *Kísérleti 9. Vezetői összefoglalóját*¹ (a továbbiakban: *Jelentés 9.*), hanem, többek között, a következő kötetről (*Kísérleti 10.*) szóló *Jelentés 10*-et is – „*jókor*”, mert a Tankönyvelemző Műhely éppen elkészült ennek a kötetnek a vizsgálatával is.² A *Kísérleti 10.* 48 + (melléklettel) 45 oldalas elemzéséről (Baracs 2016) a TTE újabb vitát rendezett 2016. május 21-ére, amelyre természetesen meghívták a tankönyvfejlesztők képviselőit is. Az OFI azonban kijelentette, hogy nem kíván részt venni, ugyanakkor 2016. május 20-án egy „*választ*” jelentetett meg az OFI honlapján, „*A tanárok szeretik a Történelem 10. kísérleti tankönyvet*” címmel (Hegedűs 2016).

A továbbiakban először ismertetem és elemzem a két kutatást, mint kutatást, a *Jelentés 9.*-re koncentrálva (mivel a *Jelentés 10.* alig különbözik ettől; eközben kitérek majd arra, hogy

¹ <http://ofi.hu/az-ujgeneracios-tankonyvek-kiprobalasa> A linken – a *Vezetői összefoglalók az egyes tankönyvek kipróbálásáról* – található oldalról letölthető a *Történelem 9. évfolyam c.* pdf-fájl, amelynek I. fejezete szintén a *Vezetői összefoglaló* alcímet viseli. A II. fejezet címe *A tankönyvre vonatkozó statisztikai adatok az év végi felmérésből*, míg a III. *Vélemények változása*.

² (Baracs 2016). Az érdemi szövegezés már márciusban lezárult, de a szerkesztési munkák május elejéig elhúzódtak. E blog szerzője ezúttal nem vett részt az elemzésben, de mindvégig figyelemmel kísérte a munkát, illetve részt vett a TTE 2016. május 21-i vitáján is. Ezen írás tulajdonképpen az ott előadott ppt szerkesztett változata.

milyen kép rajzolódik ki e kutatásokból a *Kísérleti 9.-re* és *10.-re* nézve, hogyan próbálják ezt a képet retusálni a *Jelentések*, illetve, hogyan próbálja ezeket a retusált képeket hasznosítani az említett május 20-i „válasz”.

Ha egy kutatást akarunk kivitelezni, akkor mindeneelőtt, már a tervezés fázisában tisztázni kell, hogy

- 1.) mi a kutatás célja, illetve hogy
- 2.) milyen eszközökkel, milyen módszerekkel érhető el ez a cél?

Ha az itt vizsgált esetekben **a cél sajátos „akciókutatás” volt**, tehát a „*hogyan lehet használhatóbbá tenni a könyvet*” típusú észrevételek gyűjtése, akkor a választott módszer nem igazán hatékony. A forrásoknak, az ábráknak, a mindennapi életből vett példák segítő jellegének, stb. stb. „*tetszési indexének*” leosztályoztatása az 5-ös skálán olyan információkat eredményez, amely – legalábbis, ha a cél *valóban* az érdemi munka, tehát a tankönyv javítása és továbbfejlesztése lett volna – túl általánosak és hasznavehetetlenek. A 81 kérdés hiába tűnik soknak, valójában nem változtat ezen a haszontalanságon: ha *valóban* a fejlesztés lett volna a cél, akkor jegyzetelhető pdf-et kellett volna a tanárok rendelkezésére bocsátani, vagy olyan Excel-táblákat szerkeszteni, amelyben minden ábra, minden kép, minden bekezdésnyi főszöveg, stb. külön sort kapna, egy külön oszlopba a terjedelmi korlátokra való figyelmeztetéssel. A kipróbálókat pedig arra kellett volna biztatni, hogy minél több *konkrét* megjegyzést/javaslatot, lehetőleg szövegszerű javaslatot tegyenek. Jómagam szereztem tapasztalatokat arról, milyen a munka egy társszerzővel, egy-egy alkotó- és egy olvasószerkesztővel, térképrajzolóval, grafikussal és tördelővel, a két kiadói és a két minisztériumi lektor útmutatásait, valamint barát-kollégák kéziratához fűzött informális megjegyzéseit is figyelembe véve – így hát tudom, hogy több tucatnyi ilyen táblázat összeszerkesztése irdatlan munka lett volna.

Ha viszont csak sajátos „*közvélemény-kutatást*” akartak volna, akkor a 81 „szakmai” kérdés + az „attitűd-kérdések” halmozása felesleges túlbonyolítás volt: elég lett néhány kérdésbe foglalni az „*ugye, mennyire tetszett?*” üzenet belefoglalása, hogy a tanárok is értsenek belőle. Sőt: még „kutatás” sem kellett volna. Létezik egy klip a *Youtube*-on, „*Új kísérleti tankönyvek – Történelem 5. osztály*” címmel, amelyet maga az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet töltött fel.³ Itt a „*spontán módon*” fehér ingbe öltözött kisdíákok lapozgatják

³ <https://www.youtube.com/watch?v=ohqDDol6f3o> A feltöltéstől (2014-07-02) 2016 május 20-ig a klipnek 2275 megtekintése volt – május 24-én 13:00-kor már 2617. E 15%-os növekedést pár nap alatt szerénytelenül

– a jól olvashatóan „előzetes minta” feliratú (a. ábra) – könyveket, dicsérik, hogy mennyivel szebb, érdekesebb, tanulhatóbb, fejtegetik, hogy „mennyiben másabb” mint a korábbi könyvek, amelyeket nyilván gondosan tanulmányoztak...

a. ábra. „Előzetes minta”

A gyerekekről készült klip *feltehetően* olcsó volt, de éppen ez lehetett a probléma: kevesebbet lehetett erre a célra leszámolni, s ezen a számlán nem szerepelt volna a „kutatás” szó sem. Ami baj, ugyanis a Kísérleti Tankönyveket részben uniós forrásból finanszírozták,⁴ márpedig az EU-s projekteknél jogszabály előírta követelmény az utánkövetés, a viták szervezése, a kutatások lebonyolítása...

Korántsem melleleg:⁵ a magyar szabályozás is előírja. A 17/2014. (III. 12.) EMMI rendelet a tankönyvvé, pedagógus-kézikönyvvé nyilvánítás, a tankönyvtámogatás, valamint az iskolai tankönyvellátás rendjéről egyértelműen fogalmaz:

„11. § (3) A kísérleti tankönyv kipróbálási folyamata a következőket kell, hogy magába foglalja:

a) a hatásvizsgálatot, amely felméri, hogy a tankönyv miként befolyásolja a tanulók tanulását és tanulási eredményeit (ismeret, tudás, képesség, attitűd), valamint felméri azt is, hogy a tankönyv által elérni szándékozott pedagógiai hatásokon felül várható-e további, nem tervezett pedagógiai hatás,

magamnak tulajdonítanám, mivel a május 21-i vitán kivetítettem a video elérhetőségét és egy pár másodperces részletet. Nagyon szívesen. ☺

⁴ Azért ezen összefüggésnek önmagában is van valamilyen groteszk bája...

⁵ Köszönöm Repárszky Ildikó segítségét a következő bekezdésekhez.

- b) a gyakorlati alkalmazhatóság vizsgálatát, amelynek során óralátogatások, kérdőíves felmérések és interjúk által a vizsgálatokat végző szakértők összegyűjtik és értékelik a tankönyveket használó tanárok, tanulók és szülők tapasztalatait, továbbá amennyiben a kísérleti tankönyv nemzetiségi nevelés-oktatás céljára készült, az érintett országos nemzetiségi önkormányzat véleményét,
- c) a hatásvizsgálat és a gyakorlati alkalmazhatóság vizsgálati eredményeinek összegzését és értékelését, a továbbfejlesztésre vonatkozó javaslatok megfogalmazását,
- d) a tankönyv átdolgozását a vizsgálati eredmények és a továbbfejlesztésre vonatkozó javaslatok alapján.

(...) (5) A vizsgálatba legalább tíz iskolát be kell vonni.”

A következő (6) pontban arról olvashatunk, hogy a kipróbálási folyamat után a miniszter kezdeményezi a kísérleti tankönyv tankönyvvé nyilvánítását. Ez egy szakmailag jól végiggondolt folyamat, gondolhatnánk, csak az a zavaró, hogy ugyanazon rendelet ugyanazon paragrafusának (2) pontja már egyszer rendelkezett a kísérleti tankönyveknek tankönyvvé nyilvánításáról (b. ábra). Érdemes figyelni: **a miniszter** itt, tehát a korábbi szövegrészben már **nem kezdeményezi, hanem egyszerűen tankönyvvé nyilvánítja a kísérleti tankönyvet, a „kipróbálási folyamattól” teljesen függetlenül.**

b. ábra. „...mérlegelésével... tizenöt napon belül”

<p>„11. § (2) Azt a könyvet, amelyet az Ntt. 3. § (1) bekezdés c) pontja szerint a miniszter kezdeményezésére a kísérleti tankönyvfejlesztési program keretében fejlesztettek ki, a hivatal – legfeljebb a (4) bekezdésben meghatározott időtartamra – a miniszter Nemzeti Tankönyvtanács szakértői véleményének mérlegelésével hozott döntésének megfelelően tizenöt napon belül tankönyvvé nyilvánítja.”</p>	<p>„11. § (6) A kísérleti tankönyv kipróbálási időszaka végén a miniszter a Nemzeti Tankönyvtanács szakértői véleményének mérlegelésével hozott döntése alapján az Ntt. 2. § (1) bekezdés a) pont ac) alpontja szerinti feladatkörében eljáró intézet a kísérleti tankönyv tankönyvvé nyilvánítását kezdeményezheti.”</p>
--	---

Lefordítom: a kísérleti tankönyveket már a „kutatások” megkezdése előtt tankönyvvé nyilvánították; majd **másodszor is tankönyvvé nyilvánítják** (a Kísérleti 9. esetében ez már meg is történt), akármilyen lesz a kipróbáló pedagógusok véleménye. **A „kutatások” valódi célja** tehát: legitimálni az uniós pénzek elköltését, s korántsem mellesleg „fejlesztési folyamatnak” feltüntetni azt a botrányt, hogy bevallottan félkész termékből kellett, kell az érettségire felkészülnie több tízezer diáknak.

Az „éles” felhasználás eröltetése a „próbaüzemmel” együtt szinte már nyílt beismerése annak, hogy a **„kutatások” de facto fűgefalevél-funkciókat töltöttek be.** Ezen természetesen nem lehet csodálkozni: **maga a 2013. évi CCXXXII. törvény a nemzeti köznevelés tankönyvellátásáról, illetve a** fent idézett EMMI-rendelet is csak fonnyadt **fűgefalevél** a tényleges szabályozás eltakarására, amely mindössze ennyi: *„tankönyv az, amit az állami kiadók készítenek, illetve, esetleg, amit a miniszter tankönyvnek szeretne tudni”.*

Ha még egy pillanatra hipotetikusán elfogadjuk a „kutatások” állítólag céljait: míg az „akciókutatás” esetén 46 válaszadó kezelhetetlenül sok lett volna, addig a *„szakmai közvélemény-kutatáshoz”* túl kevés. Az ilyenkor „szükségszerűen” jelentkező statisztikai hibák mértéke ugyanis fordítottan arányos a megkérdezettek számával. Ráadásul általában nem tudjuk, hogy az egyes kérdéseknél a nem válaszolók mennyire csökkentik a mintaszámot.⁶

Nem vagyok biztos abban, hogy érdemes lett volna reprezentatív mintát venni (tehát olyan tanárcsoportot lekérdezni, amelynek összetétele leképezi a történelemtanárok összességét),⁷ de abban biztos vagyok, hogy a *Jelentéseknek* már az első bekezdésekben tisztázniuk kellett volna: kutatásuk **nem a tanárok, hanem a megkérdezett tanárok** véleményét derítette fel. Ez a reflexió azonban elmarad: a *Jelentések* hallgatólagosan úgy kezelik eredményeiket, mintha azok *valamennyi* történelemtanárra vonatkoznának (c. ábra).

Ez utóbbi kérdést a május 21-i prezentációmban éppen csak érintettem, mert kollégáim szerint ez túlságosan szakszociológiai probléma. A mostani részletezést az OFI már említett „vita-helyetti” „válasza” (Hegedűs 2016) provokálta ki belőlem. *„A tanárok [kiemelés tőlem – DCs] szeretik a Történelem 10. kísérleti tankönyvet”* – emelik ki már a címben. Spoilerezve ezen írás későbbi részleteit:

**„a tanárok” = 46 tanár,
akik 89%-a pénzt kapott az OFI-tól ezért a véleményezésért;
„szeretik” = közepesre értékelik, illetve
„szeretik” = kevesebb mint negyedük tanítana „szívesen” ebből a könyvből.**

⁶ Az egyetlen kivétel a 13. ábra: itt %-ok helyett esetszámokat láthatunk, s ezeket összeadva azt találjuk, hogy a 46 fős mintából 43-an válaszoltak. Ha viszont a 14. ábra százalékos értékeinél úgy vesszük, mintha mind a 46 tanár válaszolt volna erre a kérdésre, akkor 10,58 fő válaszolta, hogy *„igen, szívesen”*... → nyilván kevesebben válaszoltak, csak azt nem tudjuk, mennyivel kevesebben.

⁷ Ettől függetlenül a szakmai ábécé része, hogy valamit azért érdemes lett volna közölni a minta összetételéről: hányan tanítanak gimnáziumban/szakközépben, mennyi a vidékiek/fővárosiak, a nők/férfiak aránya, milyen a korcsoportos megoszlás, stb. Kicsit gyanakvónak tűnhet, de azért azt sem ártott volna rögzíteni, hogy a 46 válaszadót hány iskolában találták meg, s hogy van-e átfedés a *Kísérleti 9.* és *10.* kipróbálói között.

c. ábra. A minta reprezentativitását implikáló szóhasználat a *Jelentésekben*

Hány alkalommal használta	a <i>Jelentés 9.</i>	a <i>Jelentés 10.</i>
„a válaszadók”	8	4
„a tanárok”	13	2
„a pedagógusok” alanyt	13	22

Ha már szóba került az OFI „válasza” (Hegedűs 2016), emeljük ki belőle az alábbi részletet, amely mint cseppben a tenger, megjeleníti az egész stílusát és színvonalát: „A TTE elemzői is tudják, hogy a kerettanterv 1849-nél kettévágja a 19. századot. Márpedig így nem lehet teljes képet adni a liberalizmusról...” – nem értem. Gyakorlatilag valamennyi ideológia sokat változott ahhoz képest, ahogy azokat a 19. század első felében megfogalmazták. Széchenyi, Eötvös, Kossuth liberalizmusa miért ne lenne értelmezhető anélkül, hogy utalnánk az 1849 utáni korszakra?

De folytassuk: „...amely 1848 előtt még valóban a vagyoni cenzust támogatta” – ügyes, bár a legfinomabban szólva sem *fair play*-díjas ötlet úgy feltüntetni, mintha a TTE elemzői közül bárki is az ellenkezőjét állította volna... „A liberalizmus bővebb kifejtése értelemszerűen a 11.-es tankönyvben megtörténik, amit a TTE ugyancsak ismer már” – ismer bizony, Repárszky Ildikó tételesen végigment a május 21-i vitán, hogyan kerül elő a „liberalizmus” kifejezés a *Kísérleti 11.*-ben. A lényeg, hogy „a 11.-es tankönyvben” **sehol sem magyarázzák** meg a liberalizmus fogalmát. Érdekes, míg a liberalizmust azért „nem lehet” a Tizedikesben elemezni, mert az 1849-ben véget ért, addig *A 19. század uralkodó eszméi* fejezetben a marxizmus több mint két oldalt kapott (137-139); s itt a szerző sem látta akadályát, hogy explicit 20. századi fejleményekre is hivatkozzon (139).

„Ezért ez a kritika így tudatos és manipulatív kísérletnek tűnik a tankönyv készítőinek politikai lejáratására” – fejezi be a témát a „válasz”. Mi szakmailag kritizáltuk a fogalom értelmezését és kifejtettségének mértékét, s inkább az tűnik „tudatos és manipulatív kísérletnek”, hogy a „válasz” ezt a kritikát politikai indíttatásúnak próbálja feltüntetni. Nyilván nem tud mást kezdeni: a három oldalas szöveg kiválaszt négyet a Tankönyvelemző Műhely több mint 27-szer terjedelmesebb⁸ elemzésében (Baracs 2016) említett számos hibából, és „helyreteszi” azokat.

„Fontos pozitívumként említik [a »válasz« szóhasználatában »a tanárok«, valójában a kutatásban résztvevő válaszadók – DCs] a térképeket, a jól megválasztott ábrákat, képeket, a táblázatokat. Többnyire megfelelőnek tartják a források megválasztását és mennyiségét” – szinte betű szerint ugyanez olvasható a *Jelentés 10.* első bekezdésében.

⁸ A válasz 7.616, a 48 oldalas elemzés 107.692 leütés terjedelmű + hozzávehetjük a 45 oldalas mellékletet.

A *Jelentés* 10. 11. oldalán pedig ezeket az átlagos osztályzatokat olvashatjuk a fent említett tankönyvi elemekről:

- Térképek: 3,0
- Ábrák: 2,9
- Táblázatok: 2,7
- Forrásszövegek: 3,2
- Diagramok: 2,8
- Fényképek: 3,2
- Képzőművészeti alkotások: 3,1

„*Fontos pozitívumként.*”

Egy másik módszertani alapprobléma, amellyel minden kutatás szembesül: minimalizálni kell(ene) a megkérdezettek befolyásolását. Arról van szó, hogy – akarva, akaratlanul, de mindig – a kérdések megfogalmazása (sőt: pusztán a kérdések feltétele), a kérdező személye, kinézete, a megbízó kiléte és a kérdezetthez való esetleges viszonya, stb. óhatatlanul is hatást gyakorol a kérdezettre. Egy közérthető példával: nyilvánvalóan más-más hatást gyakorolna a megkérdezettre, ha a „*kire szavazna, ha most lenne választás?*” kérdést egy függetlennek ismert, vagy ha egy bizonyos párthoz kötődőnek tartó cég teszi fel neki. Még erősebb a hatás, ha egy párt maga szervez kutatást saját elfogadottságáról. Ha pedig elképzelünk egy olyan helyzetet, amikor egy „leválthatatlan” kormánypárt szervez közvélemény-kutatást, túlnyomórészt közalkalmazottak között – nos, akkor már kezdjük megérteni, mi a gond módszertanilag az OFI „kutatásával”. Az OFI által szervezett kutatás, 46 válaszadóval, akik közül „*36 az OFI-val szerződésben álló »kipróbáló« pedagógus... [a Kísérleti 10. esetében, mint már utaltam rá, a 46-ból 41 szerződéses]*” – módszertani szempontból „*rossz vicc*”.

Induljunk abból a feltételezésből, hogy a megkérdezett tanárok nem voltak hülyék, tehát

- egy pillanatig sem számítottak arra, hogy véleményük biztosan anonim marad, s hogy munkáltatójuk, a KLIK megvédi őket az OFI esetleges nyomásától; bár azért azt is sejthették, hogy az ilyen *direkt* nyomásgyakorlás esélye elég csekély;
- tudták, hogy a „*próbatankönyv*” hamarosan a nem kötelező, de „*erősen javallott*” tankönyv lesz a kettő (2) engedélyezett OFI-tankönyv közül; megállapíthatatlan, hogy mekkora hányaduk vélte úgy *a munka kezdetén*, hogy a véleményük nem oszt, nem szoroz,

illetve hányan hihették (akkor még) azt, hogy van esély a tankönyvek érdemi javíttatására.

-Ráadásul többségük még pénzt is kapott véleménye elmondásáért.⁹

→ (Utólagos) 1. „hipotézis”: az „*elkerülhetetlenség szociálpszichológiája*” és az „*azonosulás az agresszorral*” mechanizmusai következtében (viszonylag) kedvező vélemények születnek. (Valahogy így képzelhetjük el a racionalizálást: „*ez van, ezt kell szeretni; sőt, én szeretem is!*”)

→ (Utólagos) 2. „hipotézis”: „*a kognitív disszonancia redukciója*” mechanizmusa következtében (viszonylag) kedvezőtlen vélemények születnek. (Valahogy így képzelhetjük el a racionalizálást: „*legalább megmondom nekik a véleményemet, megmutatom, szakmailag milyen független maradtam!*”)

Az átlagos értékelés közepes volt, ami inkább a 2. hipotézist tűnik alátámasztani. Közepes, pontosabban 3,4 – legalábbis a *Jelentés 9.* szerint. Ha átlagos számítunk a 81 kérdés alapján, akkor 3,497-et kapunk – tünetértékű, hogy a *Jelentés 9.* szövegezői ezt az értéket 3,4-nek kerekítették...

A *Jelentés 9. első mondata* így kezdődik: „*A 9. osztályos történelem tankönyv általános megítélése a tanárok körében **inkább pozitívnak mondható** [kiemelés mindkét esetben tőlem – DCs]...*” Ugyanezen szöveg **harmadik mondata** így szól: „*A **könyvet közepesre értékeli** (3,4).*” Kedves Olvasók, akik tanárok, vagy diákok, vagy tanulók szülei, akik voltak valaha tanulók (tehát gyakorlatilag mindenki) – a közepes tényleg „inkább pozitív”?

Az idézet folytatása¹⁰ is érdekes: „*A tankönyvön túlmutató probléma [kiemelés tőlem – DCs], ami az év végi kérdőívben kevésbé, de a tanmenet értékelésekben és a fókuszcsoportos beszélgetéseken hangsúlyosan felvetődött, hogy a tanárok alapvetően rossznak tartják a kerettantervben bevezetett változtatást...*” Miközben alapvetően mindenki tisztában van vele, hogy az iskolarendszer klikesítése, a kerettantervek módosítása, a Kísérleti tankönyvek kibocsátása és a tankönyvválasztás lehetőségének lépcsőzetes kiiktatása egyazon oktatáspolitikai csomag részeit képezik, úgy látszik, a „*kerettanterv módosításának*” a szidása tűnik legkevésbé kockázatosnak. Ráadásul vettünk már részt olyan – *nem* a TTE szervezte – vitán, ahol az egyik fő tankönyvfejlesztő is beszállt a kerettanterv-változtatás kritikájába.

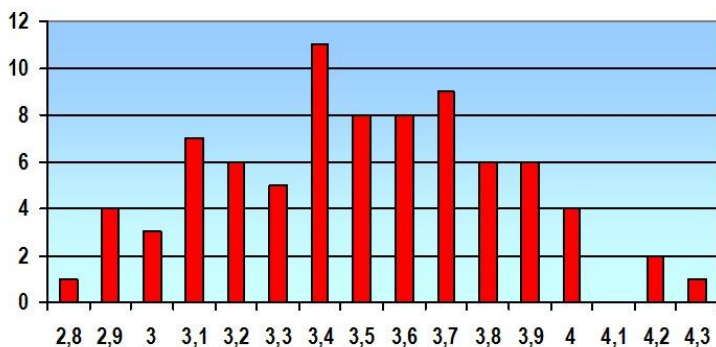
⁹ Félreértés ne essék: a szerződés aláírása és a pénz elfogadása önmagában morálisan nem degradáló a „kutatásban” résztvevő tanárookra nézve.

¹⁰ Az első és a harmadik mondat között a 13. és 14. ábra adatai olvashatók, sajátos értelmezésben (lásd később).

Hiába, ha valaki legalább „jó zsaru” szeretne lenni, akkor valakire a „rossz zsaru” szerepét is ki kell osztani, márpedig a KLIK-re vagy az EMMI-re mégsem lehet...

Részletezve a tankönyvről a *Jelentés 9.*-ből kirajzolódó könyvet: ha a 81 dimenzió mentén adott értékeléseket ábrázoljuk, megállapíthatjuk, hogy nem olyan nagy a szóródás (d. ábra).

d. ábra. A *Kísérleti 9.* értékelése, a különböző szempontok alapján adott osztályzatok gyakorisága (öt fokú skálán)

Érdeemes szemügyre venni a két szélső tartományt:

4,0-re és magasabbra **kizárólag „tipográfia” és „nyomdai kivitel”** kategóriájába tartozó elemeket értékelték. (Bár a *Jelentés* szerint a „Tipográfiába” tartozik „*A tartalomjegyzék segíti a tanulókat a tájékozódásban*” [4,2], és a „*Tartalma megfelel a kerettantervben foglaltaknak*” [4,3] is).

Amiben 3,0 alatti osztályzatokat kapott a *Kísérleti 9*:

„*Biztosítja a személyre szabott tanulást*” – 2,9

„*A tankönyv bemutatja a tanultak gyakorlati vonatkozásait*” – 2,9

„*Diagramok, grafikonok*” – 2,9

„*A munkafüzet megfelelően támogatja a tankönyvi tananyag elsajátítását*” – 2,9

„*A feladatok többsége érdekes és motiváló a tanulók számára*” – 2,8

Hát... legalább tetszetős... A tartalomjegyzék meg egyszerűen szuper! (Bár még az sem jeles).

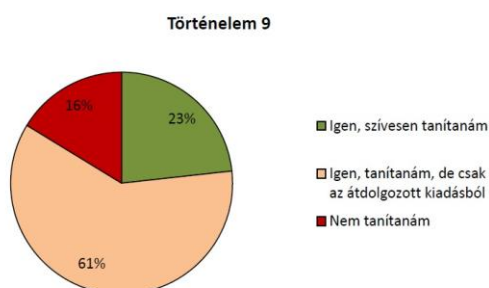
A *Kísérleti 10. Jelentése*, mint már fenn részben elhintettem, nagyon hasonló, mind szerkezetileg, mind tartalmilag: szintén 46 válaszadó volt, akik közül immár 41 áll szerződéses viszonyban az OFI-val. Az értékelés átlagos osztályzatát ezúttal elfelejtették – hanyagságból? Vagy szándékosan, mert akkora csalódást okozott, hogy csak 3,6-ra javult az átlag? S az átlagtól leginkább eltérő válaszok megoszlása is hasonló: a megértés segítése, a

differenciálás, a diagramok, az ábrák, a táblázatok, stb. kaptak 3,0 alatti, az esztétikum és tipográfia 4,0 feletti értékeket.¹¹

A *Jelentések* megrendelői számára nyilvánvalóan a két legfontosabb adat egyike: a válaszadók aránya a következő kérdésre: **„Szívesen tanítaná a következő osztályát is ebből a kísérleti tankönyvből?”** (e. ábra)

e. ábra. A *Jelentés* 14. ábrája

14. ábra: Szívesen tanítaná-e a következő osztályát is ebből a kísérleti tankönyvből?

Arra a kérdésre, hogy szívesen tanítana-e a tankönyvből jövőre is, 27 tanár adott szóveges választ is. A válaszadók többsége a hibák javítása és a szükséges módosítások elvégzése után

Mindezt lehetne így is interpretálni: **a válaszadóknak kevesebb, mint negyede tanítana szívesen ebből a könyvből**, 16%-a nyíltan nem, a többségük pedig óvatossággal („*hát, ha átdolgozzák, akkor talán...*”).

És lehet úgy is értelmezni, ahogy a *Jelentés 9.* teszi: **„a válaszadók többsége a hibák javítása és a szükséges módosítások elvégzése után szívesen” tanítaná továbbra is ezt a könyvet.**

Nem kommentálom.

¹¹ „A tankönyv bemutatja a tanultak gyakorlati vonatkozásait” – 2,8; „Személyes tapasztalatokra történő utalásokkal megkönnyíti az új ismeretek megértését” – 2,9; „Diagramok, grafikonok” – 2,8; „Ábrák” – 2,9; „Táblázatok” – 2,7; „A feladatok sokrétűsége lehetőséget ad a differenciált tanulásszervezésre” – 2,9.

Ugyanakkor: „A tankönyv nyomdai kivitele megfelel a rendszeres, mindennapi használatra” – 4,3; „A nyomdai kivitelezés megfelelő” – 4,4; „A tipográfiai jellemzők megfelelnek a tanulók életkorának” – 4,3; „A tankönyv esztétikus” – 4,4; „Kérdésekkel és feladatokkal segíti az új ismeretek rögzítését” – 4,2; „Feladatleírásai érthetőek” – 4,0; „A tankönyv vizuális elemei (pl. tipográfia, piktogramok) könnyen érthetőek” – 4,0; „Az illusztrációk segítik a szóveges információk megértését” – 4,2; „A tipográfiai megoldások segítenek eligazodni” – 4,1; „A tartalomjegyzék segíti a tanulókat a tájékozódásban” – 4,2; „Tartalma megfelel a kerettantervben foglaltaknak” – 4,4.

Az ábra alatt a *Jelentés 9.*-ben nem az adatok értékelése következik, hanem a „szöveges válaszok” (összesen 27 válaszadó) összegzése: „A válaszokból kitűnik, hogy... legtöbbször az érettségire való felkészítést említették, mint a tankönyvválasztás döntő kritériumát. [Márpedig] ...a válaszadók a tényanyag hiányosságai miatt **alkalmatlannak tartják a tankönyvet az emeltszintű érettségire való felkészítésre.**”

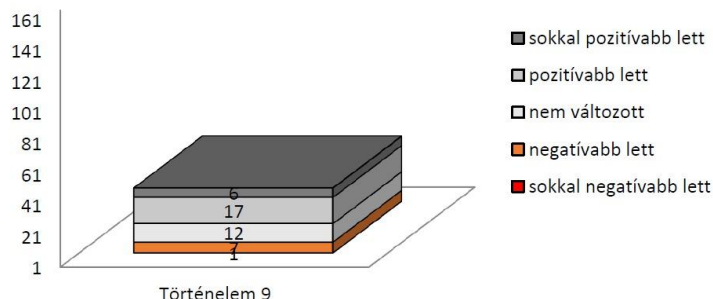
A *Jelentés* utolsó két mondatából idéztem. Csak a gondolat kísérlet kedvéért: mi lenne, ha valaki az Egyenlő Bánásmód Hatóságnál tenne panaszt a magyar állam ellen, amiért nem biztosít számára megfelelő taneszközöket, hogy emelt szinten érettségizzen?

Az Alaptörvény XI. cikke így fogalmaz: „Minden magyar állampolgárnak joga van... az ingyenes és mindenki számára hozzáférhető középfokú [oktatáshoz]”. Érdekes, soha senkinek nem tűnt fel, hogy az „ingyenesség” logikai ellentmondásban van azzal, hogy a közoktatásban a tankönyveket kötelező pénzért megvenni. A tankönyv-államosítási folyamat kezdetén azt emlegették, hogy a tankönyvek ingyenesek lesznek, ez a kijelentés azonban blöffnek bizonyult: az állami tankönyvek csak olcsóbbak, mint korábbiak. Pontosabban: **olcsóbbak közvetlenül megvásároló szülők számára, de az osztálytársadalom fizeti a számlát**, mint példának okáért az idősek ingyenes tömegközlekedésének az árát. Az olcsóság egyik tényezője, hogy a kísérleti tankönyveket tartós könyvnek nyilvánították, amit egyrészt senki sem tud komolyan venni, aki tartott már a kezében egy ilyen könyvet, amelyet egy tanéven át használtak... Másrészt: **a tartós könyvvé nyilvánítás nyíltan meghazudtolja a „folyamatosan, évről évre javítás/fejlesztés” ideológiáját.**

A másik, a *Jelentés 9.* használói által fontosnak tartott adatsort a 13. ábra jeleníti meg (f. ábra).

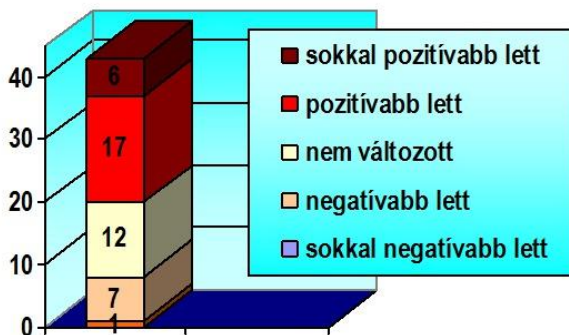
f. ábra. A *Jelentés 9.* 13. ábrája: Vélemények változása

13. ábra: Vélemények változása

Képtelen vagyok megállni, hogy ne segítek a *Jelentés 9.* megrendelőinek, mivel szociológus oktatóként kifejezetten ingerel ez a szerencsétlen megjelenítés: miközben a szövegben mindenütt a százalékos arányokra hivatkoznak, a diagramon az esetszámokat ábrázolják, még hozzá összesen 43 választ egy 161-ig felhúzott skálán. Egy rendesen megrajzolt diagram (g. ábra) jobban kidomboríthatta volna a szövegesen többször (*Jelentés 9:* 1, 12) említett összefüggést, tehát hogy a többség (53%) véleménye javult a kipróbálás alatt.

g. ábra. A *Jelentés 9.* 13. ábrájának adatai újrarajzolva

A gond az, hogy nem tudjuk, milyen kezdeti értékek javultak mennyit, hiszen ha valakinek az értékelése elégtelenről (1) elégségesre (2) javult az ötfokú skálán, akkor már „sokkal pozitívabb” lett a véleménye.

Az összegzés előtt még két megjegyzés. Az elmúlt hetek levélváltásai során több barát-kolléga is azzal vigasztalt, hogy „jó tanár rossz könyvből is tud jól tanítani”. Ez igaz, de meg meri bárki becsülni, hogy a tanárok mekkora hányada képes erre? S hogy vajon az ő diákjaik mekkora része képes arra, hogy kizárólag a tanár által előadottakból jegyzetelve tanuljon? Az **önálló tanulás** gyakorlatának kialakításához tényleg a közepes tankönyv a legjobb? „A középfokú történelemtanítás a források önálló feldolgozásán alapuló, elemző

*jellegű, ami az összefüggések egyre önállóbb feltárását jelenti. ...szükséges, hogy a tanulók képessé váljanak önálló ismeretek szerzésére, értelmezésére, azokkal kapcsolatban önálló vélemény megfogalmazására” – a Történelem, társadalmi és állampolgári alapismeretek **Kerettanterve** első oldaláról idéztem (lásd az OFI honlapján).¹² Az „önálló” szó összesen **14-szer szerepel** a dokumentumban.*

A másik megjegyzés: mostanában egyre többet foglalkoztat, hogyan érzik magukat a bőrükben a *Kísérleti* tankönyvek elkövetői, főleg azok, *akik képesek lennének akár jó tankönyveket készíteni*. Nyilván kezdettől fogva tudták, hogy morálisan visszás szerepet vállaltak, de „*nem én találtam ki az új rendszert*”, ahogy egyikük egy nyilvános vitán mentegetőzött. Valószínűleg olyan mentalitást építhettek ki, **mint a késő Kádár-kor reformkommunistái**: hitegették magukat, hogy „*ha nem én csinálom, akkor rosszabbak jönnek*”, illetve „*a partvonalról kritizálni sokkal könnyebb, de csak belülről lehet jobbitani a rendszeren*”. A reformkommunistákat azonban, meggyőződésem, ledarálta volna a szocialista rendszer, ha nincs az a történelmi véletlen, hogy Gorbacsov „odaadja” (elvesztette?) Kelet-Közép-Európát... Vajon az értelmesebb tankönyvfejlesztőknek is lesz ilyen szerencséje? Nem félnek, hogy a dilettánsokkal és cinikusokkal kötött szövetségük semmit sem javít a viszonyokon, hanem végül csak őket torzítja el? Az, hogy *Kísérleti* tankönyvek ennyire kísértetiesen silányak lettek – **írás a falon**.

Az új tankönyvrendszer, tehát a tankönyvpiac államosítása, a nem állami kiadók érvényes engedéllyel rendelkező könyveinek kiszorítása, s annak ellehetetlenítése, hogy nem állami kiadók új könyveket engedélyeztessenek – **morálisan akkor is botrányos lenne, ha a *Kísérleti* tankönyvek jók lennének**, tehát színvonalasabbak, vagy *legalább annyira* jók lennének, mint a korábban használtak. **De nem jobbak**, még a *Jelentések* válaszadói szerint sem: bár a *Jelentések* finoman hallgatnak róla, informálisan azért lehet tudni, hogy a *Kísérleti* 9.-et 3,5-re értékelő megkérdezett tanárok *átlagosan 3,8-ra, tehát magasabbra értékelték az általuk korábban használt tankönyvet*.

Az a tény, hogy még a válaszadók válogatott csapata is *csak közepesre minősítette a *Kísérleti* 9.-et*, tovább fokozza a botrányt – **az új tankönyvrendszer** így már nem „csak” morális probléma, hanem **a nemzet jövőjét fenyegető károkozás**. Egy-egy fiatal taníttatása családjának szó szerint évtizedes projektje, amelynek eredménye több évtizedre befolyásolja a

¹² http://kerettanterv.ofi.hu/12_melleklet_felnott/12.3.04_tort_tars_9-12_felnott_v.doc

szóban forgó fiatal, sőt az ő utódainak életésélyeit. Ezen esélyek veszélyeztetése, rövidtávú (és rövidlátó) érdekek alapján, ráadásul ilyen dilettáns módon – **elfogadhatatlan**.

Hivatkozások:

- Baracs Nóra (szerk.) (2016) Baracs Nóra – Engel Mária – Farkas Judit – Hidas Gábor – Kardos Éva – Kovács Zoltán – Lőrinc László – Peragovics Ferenc – Repárszky Ildikó: A TTE Tankönyvelemző Műhelyének részletes kritikája a Kísérleti Tankönyvek Történelem 9. című kötetéről, a hozzá kapcsolódó digitális tananyagról és Munkafüzetéről. *Történelemtanárok Egylete.* 1-48. Hozzáférhető: http://www.tte.hu/media/dokumentumok/kritika_teljes_10_%20tortenelem_vegl.pdf
Mellékletek 1-45. Hozzáférhető: http://www.tte.hu/media/dokumentumok/Kritika_10%20tortenelem_mellekletek_vegl.pdf
- Borhegyi Péter (2015) Történelem 9. (FI-504010901 kísérleti tankönyv) – a tanári vélemények alapján. Hozzáférhető: <http://www.tte.hu/media/dokumentumok/trtnelem%209.%20fi-504010901%20ksrleti%20tanknyv%20a%20tanri%20vlemnyek%20alapjn.pdf>
- Hegedűs Mihály (2016) A tanárok szeretik a Történelem 10. kísérleti tankönyvet. OFI, 2016-05-20. Hozzáférhető: <http://ofi.hu/hir/tanarok-szeretik-tortenelem-10-kiserleti-tankonyvet>
- Kísérleti 9.* Németh György – Borhegyi Péter (2014) *Történelem 9. Kísérleti tankönyvek* Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. Hozzáférhető: http://www.ofi.hu/sites/default/files/attachments/tortenelem_9_web.pdf
- Kísérleti 10.* Borhegyi Péter (2014) *Történelem 10. Kísérleti tankönyvek* Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. Hozzáférhető: <http://etananyag.ofi.hu/konyvek/tortenelem-10>
- Repárszky Ildikó (szerk.) (2015) Dupcsik Csaba – Farkas Judit – Hidas Gábor – Lőrinc László – Miklósi László – Repárszky Ildikó: A TTE Tankönyvelemző Műhelyének kritikája a Kísérleti Tankönyvek Történelem 9. című kötetéről, a hozzá kapcsolódó digitális tananyagról és Munkafüzetéről. *Történelemtanárok Egylete.* 1-95. Hozzáférhető: http://www.tte.hu/media/dokumentumok/9_Kiserletikritika_vegleges.pdf